

Islamm

Jørgen Bæk Simonsen
POLITIKENS

leksikon

MED INTRODUKTION TIL ISLAM:
Livsgrundlag · Politik
Religionshistorie · Islam og Danmark

Forord

Der bor i dag ca. 74.000 muslimer i Danmark. De er overvejende bosat i de større byer, og det har betydet, at en lang række danskere i forskellige sammenhænge dagligt har kontakt med dem. Det gælder i de kommunale forvaltninger, det gælder i skoler og på daginstitutioner og det gælder i de foreninger, der trives i de lokale boligområder.

Medierne gør den islamiske verden til en del af vores hverdag. Gennem daglige indslag præsenteres vi for en verden, der som helhed præges af mange og alvorlige problemer: Debat om kønsroller, om forholdet mellem generationerne, om islams betydning for indretningen af et moderne samfund osv.

Der er derfor brug for oplysning om islam, der gør det muligt at komme til en større forståelse af de værdier og traditioner, der præger den islamiske verden, og det er baggrunden for udarbejdelsen af dette leksikon. Det giver ikke oplysninger om alle forhold, men det er mit håb, at denne alfabetisk tilrettelagte håndbog kan give sober og kortfattet oplysning om en række centrale forhold i islam. Og netop fordi muslimer også er blevet en del af den danske hverdag, har jeg bestræbt mig for også at omtale den udvikling og de tanker, jeg fra mit faglige arbejde ved, rører sig i de indbyrdes meget forskellige grupper af muslimer i Danmark.

En række opslag er forsynet med udvalgte citater fra Koranen. Denne fremgangsmåde er valgt, fordi det på den måde bliver muligt at fast-

holde, at muslimer og kristne - også selvom de er stærkt sekulariserede - har rod i samme religiøse tradition. Og det forhold kan efter min vurdering ikke fremhæves ofte nok. Hvis vi i det nu flerkulturelle Danmark fastholder, at vi har rod i samme tradition, og fokuserer mindre på de forskellige måder, vi har udviklet vores fælles udgangspunkt på, tror jeg personligt, at vi får et bedre og et mere positivt udgangspunkt for vores fælles hverdag - til gavn for os alle.

De anførte Korancitater er alle hentet fra A.S. Madsens danske Koranoversættelse. Det er ingen hemmelighed, at A.S. Madsen tilhører ahmadiyya-bevægelsen, der af andre muslimer betragtes med stor skepsis. Det er imidlertid i denne sammenhæng ikke afgørende. A.S. Madsens Koranoversættelse er den eneste, der foreligger på dansk - og da leksikonet er en håndbog til daglig brug, har jeg valgt at angive alle Korancitater fra A.S. Madsens danske oversættelse.

Jeg har i bogen benyttet det transskriptions-system, som også benyttes i Encyclopedia of Islam, der siden 1960 har været under udgivelse hos forlaget Brill i Leiden. Se nedenfor.

København, november 1993

Jørgen Bæk Simonsen

lektor, dr. phil.

Carsten Niebuhr Instituttet

for nærørientaliske studier

Københavns Universitet

Tegn og forkortelser

â: langt a
 Ā: langt A
 ḍ: stemt d
 ḥ: blødt h
 î: langt i
 ṣ: stemt s

ṭ: stemt t
 ū: langt u
 z: stemt z
 *: ordet findes som selvstændigt opslagsord
 ‘: *aj*n, arabisk bogstav/guttural lyd
 ’: *hamsa*, arabisk bogstav/stød

Introduktion til Islam

Islam kan defineres på mange forskellige måder. Spørger man to muslimer, er muligheden for to forskellige svar meget stor, og spørger man en tilfældig dansker, vil man få en helt tredje definition.

Det er der ret beset ikke noget mærkeligt i. Det samme gælder også de andre store verdensreligioner. Jødiske grupper rundt om i verden har indbyrdes forskellige vurderinger af, hvorledes jødedommen bedst efterleves, og det samme gælder for de forskellige kristne grupper, der findes jorden over. Og beder vi jøden definere kristendommen, er det givet, at hans definition af kristendommen bliver anderledes end den kristnes.

Det er derfor i virkeligheden ikke muligt at give en oversigt over islam. Men hvis vi gør os klart, hvad det er, der skal beskrives, bliver det nemmere.

Islam i et religionshistorisk perspektiv

Ser vi først på islam i et religionshistorisk perspektiv, gælder det, at islam er den yngste af de tre store monoteistiske religioner. De to andre er jødedom og kristendom.

I årene mellem 610 og 632 fik Muhammad via ærkeenglen Gabriel overdraget en række åbenbaringer, der siden af hans tilhængere blev samlet i Koranen, islams hellige skrift.

Religionshistorisk kan de åbenbaringer, Muhammad modtog i årene mellem 610 og 632, opdeles i forskellige perioder. De første åbenbaringer modtog han i sin fødeby Mekka, og de sidste modtog han i Medina kort inden sin død. De samlede åbenbaringer bliver derfor religionshistorisk opdelt i de mekkanske og de medinensiske åbenbaringer, der hører hjemme i hver sin meget forskellige sammenhæng. Det er den meget forskellige sammenhæng, der religionshistorisk er interessant, fordi den gør det muligt at påvise en kronologisk bestemt afklaring af en række begreber og forestillinger, som Muhammad udviklede fra han i 610 modtog den første åbenbaring og indtil han døde i 632.

Vi kan gennem en sådan kronologisk undersøgelse af åbenbaringernes indhold og tema tyde-

ligt se, at Muhammads situation skifter afgørende karakter fra 610 og frem til 632. Det betyder *ikke* at personen Muhammad bliver mere eller mindre religiøs, mere eller mindre autentisk, men slet og ret, at personen Muhammad som alle mennesker bliver udsat for ændrede forventninger og anderledes vurderinger i sit møde med omverdenen efterhånden som tiden går.

Da Muhammad blev født i Mekka ca. 570 var flertallet af byens befolkning polyteister (flergudsdyrkere), der tilbad et utal af forskellige guder. Flere af dem blev dyrket i *Ka'baen*, en stor firkantet bygning i Mekka. I andre lokaliteter blev andre guder tilbedt, men gennem de foregående århundreder havde også både jødedom og kristendom fundet tilhængere blandt arabere bosat rundt omkring i de forskellige byer på Den Arabiske Halvø.

Det var derfor et komplekst religiøst samfund, Muhammad voksede op i. Vi ved meget lidt om Muhammads barndom og tidlige manddom.

Den senere islamiske tradition gør ganske vist en lang række anekdoter gældende, men de fleste af dem har meget lidt med den historiske virkelighed at gøre.

Derimod synes det godt gjort, at Muhammad som voksen brugte en del tid på religiøse overvejelser. I en moden alder modtog han, hvad han selv tolkede som en guddommelig åbenbaring fra den ene sande Gud, Allah. Og fra det øjeblik og gennem de efterfølgende 22 år fik han med mellemrum flere guddommelige åbenbaringer - overbragt fra Gud til ham af ærkeenglen Gabriel.

Vi kan af de tidlige mekkanske åbenbaringer se, at de først og fremmest forsøgte at forklare, at verden skyldte sin oprindelse den ene sande Gud, Allah. Allah har skabt jorden og mennesket, og han vil en dag lade skabningen gå til grunde igen og stille mennesket til ansvar for sin måde at forvalte livet på. I de tidlige åbenbaringer introduceres det islamiske gudsbegreb igen og igen. Allah er én, Han alene har skabt verden og Han alene ved, hvornår dommens dag vil oprinde.

Men Allah er også en barmhjertig Gud, der øn-

sker at give mennesket en mulighed for at leve i overensstemmelse med de guddommelige bestemmelser, og derfor har han gennem historien ladet forskellige profeter og budbringere overbringe menneskeheden kundskab om sin plan med skabelsen. Og netop derfor udvælges personen Muhammad af Allah i begyndelsen af 600-tallet til at modtage endnu en åbenbaring, der gør det muligt for Muhammads samtidige at leve et liv, der er i overensstemmelse med Allahs vilje.

Det er hævet over al tvivl, at Muhammad opfattede den Gud, der lod ham modtage de guddommelige åbenbaringer, som identisk med den Gud, der tidligere havde åbenbaret både jødedom og kristendom. Det er derfor heller ikke overraskende at se, at de første muslimer, når de forrettede deres bøn, vendte sig mod Jerusalem. Jerusalem var den by, hvor det jødiske tempel havde stået indtil år 70, hvor det blev ødelagt af romerne, og Jerusalem var også det sted, hvor Jesus blev korsfæstet. Det var derfor ikke mærkeligt, at Jerusalem også blev muslimernes første *qibla*, bederetning.

Muhammads samtidige i Mekka udviste ikke stor interesse for det religiøse budskab, som det var blevet ham pålagt at viderebringe. Vi kan i enkelte af de mekkanske åbenbaringer se, at hans samtid regnede ham for besat, og at man opfattede den monoteisme, hans åbenbaringer gjorde gældende, som udtryk for fremmed, ikke-arabisk tankegods.

De tidlige åbenbaringer fastholder også, at samfundet har pligt til at hjælpe mennesker, der af den ene eller den anden grund er blevet marginaliseret. Forældreløse og fattige skal have hjælp og sikres det, der kræves til livets opretholdelse.

Muhammad havde ikke overvældende succes med sin religiøse forkyndelse i Mekka. Enkelte sluttede sig til ham og blev muslimer, men flertallet viste ikke tegn til at ville anerkende det religiøse budskab, han forkyndte. Byens førende kredse forsøgte i flere omgange at lægge hindringer i vejen for Muhammad, hvis religiøse forkyndelse blev opfattet som en trussel mod den eksisterende religiøse og sociale orden.

I 622 drog Muhammad og hans få tilhængere konsekvensen af dette. Efter forhandlinger med grupper fra oasebyen Yathrib, der ligger nogle hundrede kilometer nordøst for Mekka, udvandrede Muhammad og de første muslimer i 622 til Yathrib, der siden blev kaldt Medina. Udvan-

dringen betegnes i den islamiske overlevering som *al-hidjra*, og den skulle få afgørende betydning for islam. Den islamiske kronologi tager derfor naturligt nok udgangspunkt i udvandringen i 622, men også på anden måde er det tydeligt, at udvandringen skulle få meget stor betydning for islam i almindelighed og for muslimerne i særdeleshed.

En af forklaringer herpå er, at Muhammads rolle i forhold til sine tilhængere efter udvandringen blev en afgørende anden, end den havde været, medens de første muslimer endnu befandt sig i Mekka. Med udvandringen til Medina blev Muhammad nu af både sine tilhængere og omverdenen opfattet som muslimernes leder. Han var nu ikke alene religiøs forkynder, men også økonomisk og politisk ansvarlig for den gruppe muslimer, han havde bragt med sig til Medina. Det er den religionshistoriske forklaring på det forhold, at de dele af åbenbaringen, der omhandler forskellige juridiske og sociale bestemmelser, alle stammer fra Medina-tiden.

Det gælder eksempelvis åbenbaringerne, der giver anvisning for, hvorledes man indgår ægteskab, hvorledes man forholder sig ved skilsmisse, hvorledes man skal forvalte formue for umyndige børn, der mister deres forældre, hvorledes man skal indgå købekontrakter, hvad man må spise og hvad man ikke må spise, hvorledes man behandler sine forældre og sine børn, ligesom også en række strafferetslige principper hører med til de medinensiske åbenbaringer. Alt det er klare belæg for, at Muhammad var overbevist om, at den religion han modtog, havde selvfølgelig konsekvenser også for den praktiske måde at indrette det sociale fællesskab på.

Muhammads religiøse hovedmodstandere i Mekka var arabiske polyteister. Opgøret med dem fortsætter også efter udvandringen til Medina i 622. Men medens Muhammad i Mekka kun i et begrænset omfang var blevet inddraget i diskussioner med jøder og kristne om forståelsen af den guddommelige åbenbaring, han var i færd med at modtage, skulle disse diskussioner efter udvandringen til Medina blive endog meget centrale.

En stor del af de arabere, der boede i Medina, var religiøst konverteret til jødedommen og enkelte var kristne. De tidligste åbenbaringer gør som omtalt ovenfor gældende, at den Gud Muhammad modtog sine åbenbaringer fra, var identisk med den Gud, der tidligere havde åben-

baret både jødedom og kristendom. De jødiske og kristne grupper i Medina kunne ikke anerkende denne udlægning - og gjorde bl.a. gældende, at hverken jødedommen eller kristendommen kendte til, at en ny profet skulle komme og fuldbyrde den guddommelige åbenbaring.

En stor del af de medinensiske åbenbaringer er derfor religionshistorisk set også et opgør med den jødiske og den kristne selvforståelse. De åbenbaringer, Muhammad modtog i Medina, fastholder, at det er den samme Gud.

Muhammad forbliver med andre ord loyal mod det syn, han havde udviklet allerede i Mekka. Men diskussionen med jødiske og kristne kredse i Medina får alligevel den konsekvens, at islams placering i forhold til de gamle monotheistiske religioner (jødedom og kristendom) bliver tydeligere.

Det gøres således i de medinensiske åbenbaringer gældende, at indholdet af den religion, Muhammad modtager, i virkeligheden er identisk med den religion, allerede Abraham havde fået åbenbaret. I forlængelse heraf gør dele af de medinensiske åbenbaringer gældende, at Abraham sammen med sønnen Ismael i virkeligheden var dem, der oprindeligt havde opført *Ka'baen* i Mekka. Den får dermed status som det første monotheistiske bedested menneskeheden overhovedet har kendt. Muslimerne ændrer derfor efter åbenbaringen af disse dele af Koranen bederetning. Medens den tidligere var Jerusalem, bliver den nu Mekka - byen der rummer den første monotheistiske helligdom - *Ka'baen*.

Det er også i de medinensiske åbenbaringer, at islam finder sin endelige holdning til Jesus-skikkelsen. Han forbliver en af de mange profeter, Allah med mellemrum har sendt til menneskeheden med en del af den guddommelige åbenbaring, men i overensstemmelse med den konsekvente monotheisme, der fra begyndelsen præger de åbenbaringer Muhammad overdrager sin samtid, slås det fast, at han ikke er Guds søn. På det punkt er Sura 112 klar og entydig. Teksten i denne korte Sura lyder: (1) I Allahs den Nådiges, den Barmhjertiges navn. (2) Fortsæt med at forkynde o du troende: Han er Allah, den Eneste. (3) Allah den Uafhængige, af Hvem alt afhænger. (4) Han avler ikke, ej heller er Han født. (5) Og ingen er hans lige.

De medinensiske åbenbaringer lægger således en vis afstand til dele af den jødiske og den

kristne tradition, men principielt fastholdes det fælles udgangspunkt. Nogle af de medinensiske åbenbaringer gør gældende, at grunden til den jødiske og kristne afvisning af Muhammad som profet og budbringer fra den ene sande Gud er, at hverken den jødiske eller den kristne tradition indeholder profetier om Muhammads komme som profet. Det fremgår bl.a. af Koranen, Snra 5 vers 14, hvor det hedder: „Men fordi de (der refereres her til jøderne) brød deres pagt, har Vi forbandet dem og gjort deres hjerter forhærdede. De fjerner ordene fra deres rette sted, og de har glemt en del af det, de blev formanet med. Og du vil ikke ophøre med at finde forræderi fra deres side - undtagen fra nogle få af dem. Men tilgiv dem og vend dig fra dem, thi Allah elsker den, der handler godt“. Det er altså efter islams vurdering den jødiske tradition, der gennem tiden har fjernet de udsagn, den jødiske tradition efter islamisk opfattelse oprindeligt skulle have indeholdt om Muhammads komme i fremtiden. Det samme gøres gældende over for den kristne tradition. Også den har „fjernet ordene fra deres rette sted“ og på den måde sikret, at den kristne tradition blev rensset for profetier om Muhammads komme.

Åbenbaringerne fastholder dog gennemgående et positivt syn på både jødedom og kristendom. De to religioner betegnes som „bog-religioner“, fordi de begge hviler på en guddommelig åbenbaring, der ligesom senere Koranen blev samlet i en bog. Koranens betegnelse for den jødiske bog er „*Tawrat*“ (Moseloven) eller „*Zabûr*“ (Salmerne) og for den kristne „*Indjil*“. Jøderne og de kristne betegnes på samme måde som bog-folk, og de har som tilhængere af én af de af Koranen anerkendte monotheistiske religioner ret til at leve i overensstemmelse med egne religiøse og juridiske traditioner uden indblanding fra det omgivende islamiske samfunds side. Modydelsen for denne ret til fuld indre autonomi var i kalifatet (se side 13) betaling af en særlig skat betegnet *djizya*.

Islam som religion er altså i et religionshistorisk perspektiv resultatet af en skabelsesproces, der begyndte da Muhammad i 610 modtog den første åbenbaring og som fortsatte, indtil Muhammad i 632 afgik ved døden i Medina. Sådan må fortolkningen af islam blive, dersom man anlægger en religionshistorisk indgangsvinkel. Men det er vigtigt at huske, at en sådan religionshistorisk tilgang er uden betydning for

en troende muslim. Hans eller hendes tilgang til islam er ikke historisk, men religiøs. Hvorledes den guddommelige åbenbaring, Muhammad modtog i begyndelsen af 600-tallet, fortolkes og betragtes af en troende og praktiserende muslim, vil fremgå af det følgende.

Islam som livsgrundlag

I mange islamiske lærebøger slås det fast, at det at være muslim indebærer troen på den ene sande Gud, Allah, troen på Hans engle, på Hans bøger, på Hans profeter, på dommedagen og på forudbestemmelsen (*qadr*). Så kort og rammendé kan muslimens tro karakteriseres af bl.a. Amina Echammari, der er dansk, men som er konverteret til islam.

Muslimens religiøse tro er altså baseret på troen på den ene sande Gud, Allah. Men det er også troen på engle, og i islam tolkes englene som Allahs hjælpere. De har forskellige funktioner: ærkeenglen Gabriel er således den, der fik til opgave at overdrage Muhammad den guddommelige åbenbaring, englen Radwân har opsyn med paradiset, medens to engle, der betegnes „de ædle skrivere“ (*kirâm al-kâtibain*) tilknyttes hvert menneske ved fødslen. Deres opgave er at optegne hvert enkelt menneskes handlinger livet igennem.

For muslimerne er Koranen den hellige bog. Men muslimer tror også på andre guddommelige bøger. Det gælder for den bog Moses fik

åbenbaret (Toraen), for den bog David fik åbenbaret (Salmerne) og for det evangelium Jesus forkyndte. Efter muslimsk opfattelse er disse tidligere guddommelige åbenbaringer gennem tiden blevet forvansket. Muslimer betragter Koranen som den endelige definitive åbenbaring. Det hedder f.eks. i Sura 13 vers 2: „Alif Lãm Râ, Jeg er Allah, den Alvidende, den Altseende. Dette er den fuldkomne Bogs vers. Og det, som er åbenbaret dig fra din Herre, er sandheden, men de fleste mennesker er ikke troende“. Menneskeheden har gennem historien fået kendskab til Guds vilje og plan med skabningen, fordi Han med mellemrum har sendt profeter til forskellige samfund, for at give menneskene mulighed for at få ret kendskab til den guddommelige skabelsesplan. Det fastholdes i Koranen, at alle profeter i virkeligheden har overdraget det samme budskab, men de forskellige tilhængere af de forskellige profeter har gennem tiden forvansket indholdet af åbenbaringen, og det har fået til resultat, at de fremtræder så forskelligt. For muslimer er Muhammad profeternes segl, den sidste profet, der fik til opgave at åbenbare den endelige og definitive guddommelige åbenbaring.

Ligesom Allah har skabt verden, vil han også en dag lade den skabte verden gå til grunde. Efter opstandelsen vil hvert enkelt menneske blive stillet til regnskab for sin måde at forvalte livet på - og for dem, der har handlet ret, stilles para-

Islams fem søjler

1. Trosbekendelsen.

2. *Tidebønnen*. Forrettes fem gange dagligt med bederetning mod *Ka'baen* i Mekka. Tidebønnen kan principielt forrettes hvor som helst, men traditionen gør gældende, at bøn afholdt sammen med andre i en moske er Gud mere velbehagelig end bøn afholdt alene. Både mænd og kvinder skal forrette de fem daglige tidebønner.

3. *Fasten*. Den niende måned i det islamiske måne-år kaldes Ramadanen. Alle voksne muslimer forventes at efterleve fasten i Ramadanen. Fra solopgang til solnedgang må muslimen ikke indtage føde eller væske el-

ler have seksuel omgang med sin mand/hustru. Voksne der er på rejse eller syge har ret til at udsætte fasten til et senere tidspunkt. Gravide og ammende kvinder er ligeledes fritaget fra fasten, og det samme gælder kvinder, der har menstruation.

4. *Den pligtige skat*. Betegnes teknisk *zakât* og begrundes i islamiske teologi og jura som måden hvorpå muslimer efterlever deres sociale ansvar over for samfundets fattige.

5. *Pilgrimsfærden*. Alle muslimer, der har økonomisk mulighed for det, skal én gang i livet gennemføre pilgrimsfærden til Mekka (*hadjj*).

diset i udsigt. Andre vil blive forvist til helvedet. Det her omtalte er indholdet af muslimens tro (*imân*). Men lærebøger i islam fastholder, at muslimen har visse pligter (*farâ'id*) over for Allah. Disse pligter betegnes som islams fem søjler. Det er i den sammenhæng afgørende at forstå, at disse pligter af muslimen ikke opfattes som sure pligter. Det er gennem den praktiske efterlevelse af disse, at muslimen i sit daglige liv får et personligt og direkte forhold til Gud. Endelig gør lærebøger i islam gældende, at islam også er *mu'âmalât*. Herved forstås forskellige sociale adfærdsregler, hvis overholdelse af mange muslimer også betragtes som en del af islam. Medens alle muslimske retslærde og teologer er enige om, at *mu'âmalât* er en del af islam, er der muslimer imellem indbyrdes stor uenighed om hvilke dele af det sociale samvær, der skal opstilles regler for. Muslimer, der er fortalere for islam som et altomfattende tilværelsestolkningssystem, fastholder, at de sociale adfærdsregler - også reglerne for indrettelsen af et moderne samfund - skal tage udgangspunkt i de forskrifter, der findes i Koranen og i de regler for muslimers adfærd, der kan udledes af profetens *sunna*, hans sædvane. Andre derimod mener, at et moderne samfund udmærket kan præges af sociale adfærdsregler, der ikke har rod i islam uden at samfundet af den grund bliver u-islamisk.

Koranen

Den islamiske overlevering gør gældende, at den tredje kalif 'Uthmân ibn 'Affân (kalif 644-656) i begyndelsen af 650'erne nedsatte en redaktionskomité, der skulle indsamle alle de åbenbaringer, Muhammad havde fået fra Allah, i en bog - den vi kender som Koranen. Redaktionsarbejdet strakte sig over adskillige år, men i midten af 650'erne var arbejdet bragt til ende, og Koranen havde fået den udformning, vi kender i dag. Redaktionskomitéen opdelte den samlede åbenbaring i en række *Sura'er*, kapitler, 114 i alt. De enkelte kapitler er opdelt i en række *âyât*, vers. Redaktionskomitéen, der bestod af fire personer, der alle tidligt havde sluttet sig til islam, og som alle derfor havde arbejdet tæt sammen med Muhammad, anlagde ikke noget kronologisk princip for så vidt angår de enkelte åbenbaringer. Der kan derfor i samme *Sura* forekomme vers, der er åbenbart i vidt forskellige sammenhænge i henholdsvis Mekka og Med-

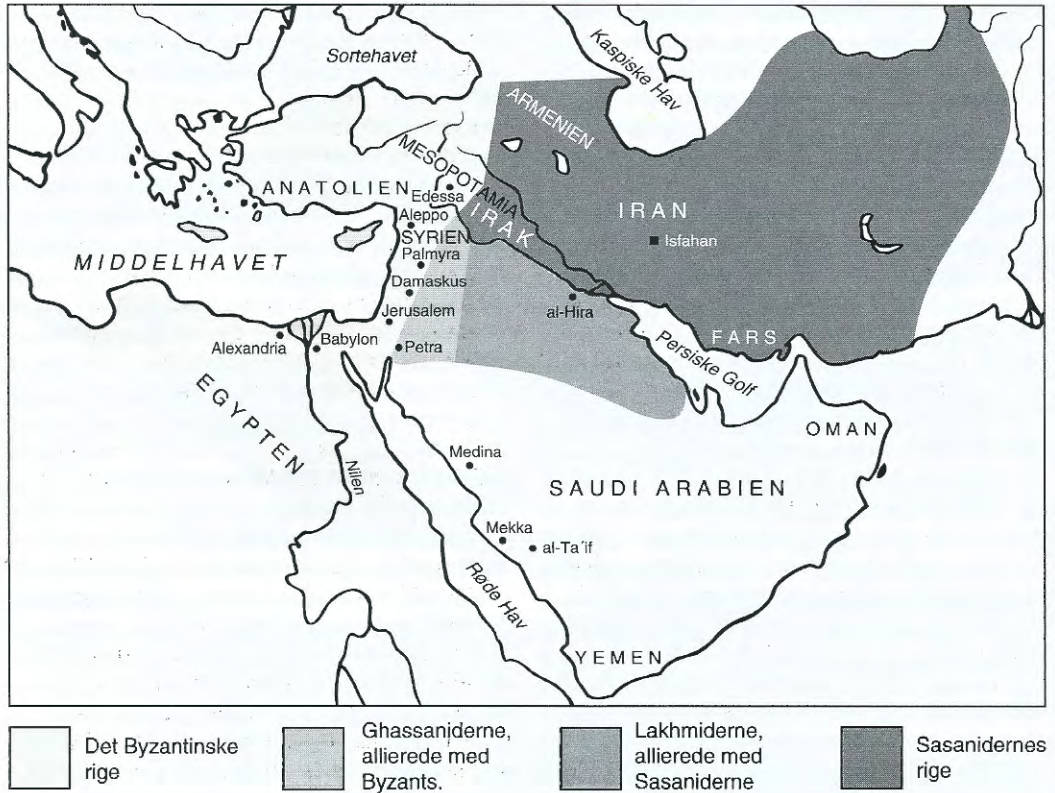
ina. Det kan undertiden for en moderne læser gøre læsningen og forståelsen af den præcise sammenhæng vanskelig. For den troende muslim er det imidlertid ikke afgørende. Det er endnu ikke lykkedes at give en religionshistorisk forklaring på de principper, redaktionskomitéen benyttede, men læses Koranen på arabisk er det tydeligt at fornemme, at bl.a. ende- og bogstavrim har haft stor betydning for, hvor de enkelte åbenbaringer redaktionelt er blevet placeret. Muslimer opfatter Koranen som Guds ord, og Koranen indeholder efter muslimsk opfattelse alle de åbenbaringer, Muhammad af Gud blev overdraget i årene mellem 610 og 632 via ærkeenglen Gabriel.

Kalifatet og uoverensstemmelserne mellem *sunni* og *shi'a*

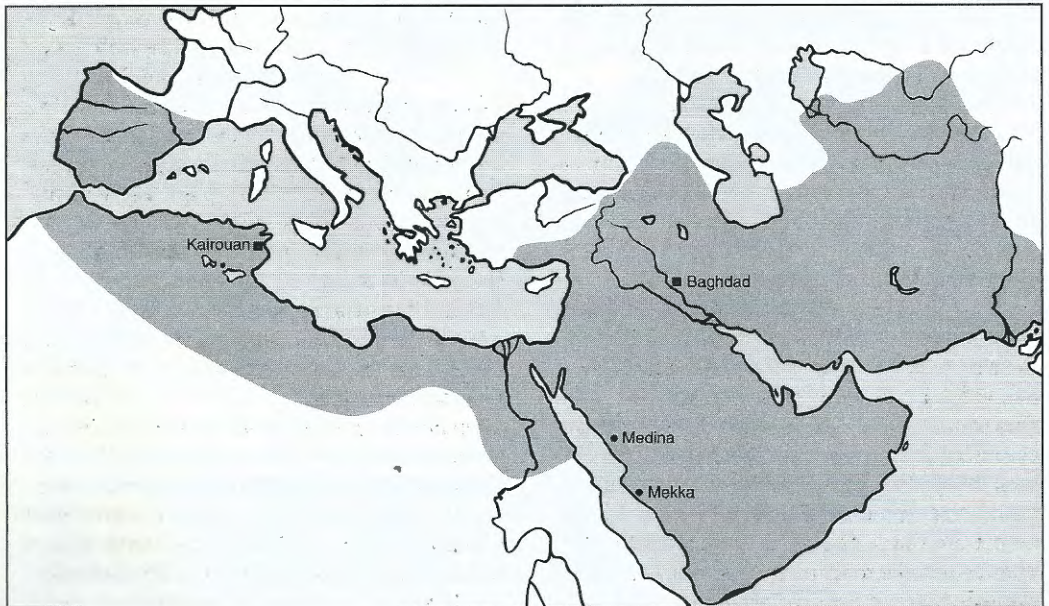
Da Muhammad døde i 632 var der under hans ledelse gennem de foregående ti år blevet skabt et islamisk samfund, *al-umma*, med centrum i Medina. De fleste lokaliteter og stammer på Den Arabiske Halvø havde inden Muhammads død tilsluttet sig det islamiske samfund - og mange havde antaget den islamiske tro. Muhammad havde ikke inden sin død taget initiativ til at udpege en efterfølger, der kunne overtage ledelsen af det nyskabte islamiske samfund efter ham, men muslimerne enedes om at hylde en af hans nære medarbejdere, Abû Bakr, til *khalifa*, kalif.

Under den nye kalifs ledelse blev der fra Medina begyndt en række militære angreb ind i Mellemøsten. Nogle rettede sig mod det sydlige Irak og andre mod Syrien og Palæstina. Mellemøsten havde indtil da været underlagt henholdsvis Byzants (Syrien og Palæstina) og Det Sasanidiske Imperium (Irak). De to imperier havde fra begyndelsen af 600-tallet ført en udmarvende indbyrdes krig, der var blevet bragt til afslutning ved en fredsaftale i 629. De hærenheder, der blev sendt mod Mellemøsten fra Medina, blev lagt i hænderne på en række militære ledere af sjælden karat, og gennem de efterfølgende år lykkedes det de numerisk underlegne arabere at tilkæmpe sig den politiske kontrol over hele Mellemøsten. Fra Syrien blev en arabisk hær i 639/40 sendt mod Egypten, og her gik det på samme måde. I løbet af seks år havde den kalifale hær sikret sig kontrol også med Egypten. Fra Irak blev i samme periode mindre hære sendt mod det iranske

Mellemøstens politiske opdeling i begyndelsen af 600-tallet.

Kalifatets geografiske udstrækning i begyndelsen af 700-tallet.

område, og også her lykkedes det den kalifale hær at sikre sig kontrol over området. Senere i århundredet blev endnu en række erobringer sat i værk - se kortene side 14. Den voldsomme ekspansion førte til stigende modsætninger blandt kalifatets ledere. Debatten kom bl.a. til at dreje sig om, hvem der egentlig var legitim leder af det islamiske samfund efter profetens død. Af betydning for den videre udvikling blev opdelingen mellem *sunni* og *shi'a*. Betegnelsen *shi'a* kommer fra betegnelsen *shi'at 'Alī*, 'Alis parti. 'Ali var en af de første muslimer. Han havde fra begyndelsen været en trofast støtte for Muhammad, og han blev siden gift med profetens datter Fāṭima. Shiiterne var af den opfattelse, at han i kraft af sit slægtskab med Muhammad havde de nødvendige forudsætninger for at lede det islamiske samfund. Senere udviklede hans tilhængere den teori, at han var i besiddelse af en særlig viden eller en særlig indsigt, der garanterede, at han og hans efterkommere kunne lede det islamiske samfund i overensstemmelse med de principper, der var blevet udviklet af Muhammad selv.

I modsætning hertil var sunni-muslimerne af den opfattelse, at hvem som helst kunne hyldes til kalif og dermed udnævnes som legitim leder af det islamiske samfund under forudsætning af, at vedkommende til grund for sin ledelse af det islamiske samfund lagde profetens *sunna*, hans sædvane. Deraf betegnelsen *sunni*-muslim. Uoverensstemmelserne mellem de to grupperinger har holdt sig siden, og i dag skønnes det, at ca. 90% af alle muslimer (der i 1993 tæller 1,1 mia.) er *sunni*-muslimer, medens resten er *shi'a*-muslimer. Årsagen til uoverensstemmelserne mellem de to grupper var altså en principal diskussion af, hvem der kunne betragtes som legitim leder af det islamiske samfund. Uoverensstemmelserne førte i flere omgange til direkte militære kampe om den politiske kontrol over kalifatet - bl.a. forsøgte 'Alis søn Ḥusain i 680 at modarbejde den nye kalif Yazīd ibn Mu'āwiya, men uden held. Ḥusain led døden ved Karbalā' i det sydlige Irak. Ḥusains død blev i shiitiske kredse tolket som et martyrium, og de to grupper udviklede gennem de efterfølgende århundreder forskellige traditioner og indbyrdes forskellige ideer og tanker om islam. Teologisk er der imidlertid kun få forskelle mellem de to retninger. Forskellene ligger mest i en forskellig praksis af

det at være muslim - og i en forskellig tolkning af det fælles muslimske historiske forløb.

Shi'a-islam var ideologisk grundlag for enkelte af de dynastier, der gennem det historiske forløb har haft den politiske kontrol over dele af den islamiske verden. Det gælder for Fatimiderne i Egypten, for Būyiderne i Irak og for Safaviderne, der i begyndelsen af 1500-tallet gjorde *shi'a*-islam til dynastiets officielle ideologi. Men langt hovedparten af de dynastier, der gennem historien har haft politisk kontrol over større eller mindre dele af den islamiske verden, var *sunni*-muslimer. Det er forklaringen på, at *sunni*-islam i det 20. århundrede er statsreligion i de fleste muslimske lande. Kun i Den Islamiske Republik Iran er *shi'a*-islam statsreligion. En række muslimske lande har dog betydelige *shi'a*-muslimske befolkningsgrupper. Det gælder Irak, Libanon, Saudi-Arabien, Bahrain og Pakistan.

De områder kalifatet erobrede i 600- og 700-tallet blev ikke udsat for tvangskonvertering. De lokale befolkninger fik lov til at opretholde deres forskellige religioner. Men hosætningen af mindre grupper af arabiske muslimer i forskellige militære centre i de nyerobrede provinser førte til, at islam også blev kendt af befolkningerne i de erobrede områder. Det førte til en begyndende konvertering til islam, der gennem 700- og 800-tallet tog til i omfang. Men endnu i begyndelsen af det 11. århundrede var store dele af befolkningerne i Syrien, Palæstina, det nordlige Irak og Egypten kristne. Det er netop de steder, vi i dag finder de største kristne minoriteter i den arabisk-islamiske verden.

Islams senere udbredelse i Vest- og Østafrika og i Asien er et produkt af et tæt handelssamkvem mellem kalifatet på den ene side og de enkelte geografiske områder på den anden side. Det førte til en kulturel og religiøs påvirkning i disse områder og til, at mange her antog islam og blev muslimer.

Det er i den forbindelse vigtigt at huske, at islams langsomme udbredelse over så store områder først og fremmest er et resultat af, at islam i sin konkrete måde at virke på har vist sig åben og imødekommende over for lokale traditioner. Derfor er der i den islamiske verden i dag også meget store lokale variationer i den måde islam praktiseres på - ja så store, at der undertiden er eksempler på, at muslimerne indbyrdes ikke vil mene, at den måde den islamiske tradition lokalt forvaltes på, har noget med islam at gøre.

sharia

Gennem 700- og 800-tallet udvikledes det islamiske retssystem, *al-shari'a*. Retssystemet opstiller regler og principper for alle sider af tilværelsen i overensstemmelse med det religionssyn, der ligger implicit i Koranen og som siden er blevet dogme i islamisk teologi: At islam er et altomfattende tilværelsestolkningssystem. Den europæiske imperialismen underlagde sig gennem 1800-tallet store dele af den islamiske verden og introducerede gennem sin koloniadministration helt andre principper for forvaltningen af et samfund. Debatten i den islamiske verden i slutningen af det 20. århundrede handler fortsat om det betimelige i at indarbejde ikke-islamiske traditioner i forvaltningen af den islamiske verden.

Islam og politik

Islam er i den vestlige verden gennem de sidste årtier blevet tolket som en aggressiv størrelse, en trussel mod stabiliteten i det internationale samfund. Voldsomme politiske rystelser - f.eks. shahens fald i 1979, drabet på Egyptens præsident Sadat i 1981, kidnapningen af vesterlændinge i Libanon gennem 1980'erne og politisk radikale muslimers medvirken i terrorhandlinger rundt om i verden - har været med til at gøre dette synspunkt gældende overalt i Vesten.

Fra begyndelsen af 1960'erne og frem til begyndelsen af 1990'erne slog ca. 7 mio. muslimer sig ned i Europa. De fleste var arbejdsmigranter, der siden samlede deres familier om sig, resten var politiske flygtninge på flugt fra politiske despoter i den islamiske verden. Gennem de sidste årtier er islam således blevet en del af den europæiske hverdag, og i den forbindelse har enhver mulighed for at møde muslimer, der hverken er fanatiske eller voldelige - men ganske almindelige mennesker, der forsøger at basere deres daglige livsførelse, deres indbyrdes relationer og opdragelsen af deres børn på et grundlag, der hviler på den islamiske kultur og religion.

I et historisk perspektiv har islam altid spillet en central rolle for den politiske udvikling i den islamiske verden. Og det forhold, at islam blev fundamentet i den islamiske civilisation, der udviklede sig gennem Middelalderen, betød også, at islam kom til at farve såvel det kulturelle som det sociale liv fra øst til vest og fra syd til nord i den islamiske verden.

Det gælder stadigvæk. Debatten i den islamiske verden i dag handler først og fremmest om, hvil-

ken rolle den islamiske tradition skal have for det moderne samfund. Der er meget stor forskel på de svar, den enkelte muslim giver på det spørgsmål. Nogle mener, at islam skal sekulariseres - forstået på den måde, at det enkelte muslimske samfund ikke skal funderes på de anvisninger, der kan udledes fra Koranen og fra profetens sædvane. Men det betyder ikke, at den islamiske tradition i sin helhed skal for nægtes eller afvises. Den skal blot reduceres til at gælde for det enkelte individs generelle livsførelse og ikke for hans eller hendes relation til den moderne statsmagt.

Andre mener, at den islamiske tradition skal være den moderne stats fundament - at der skal skabes en moderne islamisk stat. Det har de religiøse magthavere i Den Islamiske Republik Iran forsøgt, siden de sikrede sig den politiske kontrol med landet i begyndelsen af 1980'erne. Det samme har Saud-slægten forsøgt i Saudi-Arabien siden dannelsen af den saudiske stat i 1932. Men de praktiske, daglige konsekvenser af det identiske udgangspunkt har alligevel ført til store forskelle. I Iran må kvinder f.eks. køre bil, det må de ikke i Saudi-Arabien.

Atter andre taler for, at dele af den islamiske tradition skal fastholdes som fundament for den moderne stat, men at det samtidigt må være muligt at indarbejde eksempelvis politiske traditioner fra Vesten også i den islamiske verden, bl.a. princippet om den almindelige befolknings deltagelse i den politiske beslutningsproces. For disse grupper er der intet til hinder for, at der etableres pluralistiske demokratier i den islamiske verden. Det har gennem de sidste årtier i forskelligt omfang været forsøgt i Pakistan, Tunesien, Egypten og Jordan.

Medierne i Vesten har gennem de sidste årtier fokuseret meget på de radikale islamistiske grupper (fundamentalisterne), der med vold forsøger at ændre de politiske systemer. Vi ved ikke noget om, hvor stor folkelig opbakning disse grupper har, men intet taler for, at de har udbredt støtte fra den almindelige befolkning. Den brede folkelige opbakning til islamisterne i Algeriet ved de lokale valg i sommeren 1988 og vinteren 1991 er i den sammenhæng et godt eksempel på, hvor komplekst sammensat den politiske situation er i mange stater i den islamiske verden. Siden Algeriet i 1962 tilkæmpede sig sin politiske uafhængighed efter 132 års fransk kolonistyre, havde magten ligget i hænderne på den nationale befrielsesfront, FLN, der havde

ledet den lange frihedskrig mod Frankrig. Fald i landets indtægter af salg af olie og naturgas fra midten af 1980'erne, en fejlslagen industriel politik, manglende investeringer i landbruget, en hastigt voksende befolkning og en enorm vandring fra land til by gav både det politiske system og den algeriske befolkning mange problemer at slås med. På den baggrund er det ikke overraskende, at de islamiske grupper fik stor tilslutning hos den almindelige befolkning. Det gamle politiske system havde forsøgt en udvikling efter europæisk forbillede, og den var slået fejl. Den islamiske udviklingsmodel var derimod ikke blevet afprøvet - og den var det alternative til islamiske grupper samlet i FIS (Front Islamique du Salut = Fronten til Islamisk Frelse) lancerede i valgkampen. Tilslutning til FIS var altså også et udtryk for kritik og vrede mod de politikere, der ikke havde evnet at indfri befolkningens forventninger til social og materiel fremgang.

Islams betydning for den politiske udvikling i den islamiske verden handler også om forvaltning af den islamiske kultur i bredeste forstand. Intet tyder på, at denne debat i den nærmeste fremtid vil dæmpes eller afsluttes. Islam vil også i fremtiden indgå som en levende og skabende størrelse i den økonomiske, politiske og kulturelle debat i den islamiske verden. At nogle vil gribe til terror i islams navn er lige så forudsigeligt, men det vil være forkert at lade små, radikale islamiske grupper overskygge den muslimske mangfoldighed.

Islam og Danmark

De muslimer, der er bosat i Danmark, udgør ikke en ensartet gruppe. De kommer fra vidt forskellige muslimske lande, og baggrunden for deres tilstedeværelse i landet er også forskellig. Af følgende tabel kan det aflæses, hvorfra de ca. 74.000 muslimer bosat i Danmark kommer: Generelt er den muslimske befolkning i Danmark sammensat af to forskellige grupperinger. Den ene gruppe er indvandrere, hvorved forstås personer, der oprindeligt kom til Danmark for at finde lønarbejde i den danske industri og som siden valgte at samle deres familier i Danmark. Den anden gruppe er de forskellige grupper af flygtninge, der gennem 1980'erne har søgt politisk asyl i Danmark på flugt fra undertrykkelse og politisk og/eller religiøs forfølgelse i deres oprindelige hjemlande. Den muslimske befolkning i Danmark har fra

Den muslimske befolkning bosat i Danmark fordelt efter nationalt tilhørsforhold (pr. 1.1.1994)

Land	Antal	% af muslimer bosat i Danmark
Tyrkiet	34.658	40,0
Palæstinensere (1)	10.494	12,1
Jugoslavien (2)	8.715	10,1
Parkistan	6.368	7,4
Iran (3)	5.939	6,9
Irak	5.280	6,1
Libanon	4.364	5,1
Somalia	3.638	4,2
Marokko	3.180	3,7
Danske konvertitter (4)	1.600	1,9
Andre (5)	2.200	2,5
i alt	86.436	100,0

Kilde: Danmarks Statistik og Dansk Flygtningehjælp.

(1) I Danmarks Statistik og i Dansk Flygtningehjælp figurerer de statsløse palæstinensere i gruppen "statsløse". Næsten alle i denne gruppe er palæstinensere.

(2) De ca. 13.000 muslimer fra det tidligere Jugoslavien, der har fået midlertidigt asyl i Danmark er IKKE medtaget i denne statistik. Det totale antal jugoslavere bosat i Danmark er 11.618, men ikke alle er muslimer. Den jugoslaviske indvandring til Danmark i slutningen af 1960'erne og begyndelsen af 1970'erne fandt overvejende sted fra områder af det tidligere Jugoslavien, hvor islam har spillet en betydelig kulturel rolle. Antallet af muslimske jugoslavere er sat til 75% af det totale antal jugoslavere.

(3) Flertallet af de iranske flygtninge i Danmark er i denne sammenhæng defineret som muslimer. Det totale antal iranere i Danmark er 7.939, men en del af disse er religiøst baha'ier, her anslået til ca. 2.000.

(4) Det præcise antal danske konvertitter er ukendt, fordi det i Danmark ikke er tilladt at føre officiel statistik om folks religiøse tilhørsforhold. Tallet herover er derfor anslået og må tages med et vist forbehold.

(5) Gruppen af andre inkluderer bl.a. algeriere, tunesere, egyptere, sudanese og jordanere.

slutningen af 1970'erne organiseret sig med moskeer, imamer, Koranskoler, uddannelsesforeninger, private grundskoler og et vidt forenet net af fødevarerbutikker, hvor herboende muslimer kan købe den mad, der er *halâl*, dvs.

tilladt i henhold til islamisk tradition. Islam er derfor gennem 1980'erne blevet en permanent størrelse i Danmark - en del af den danske virkelighed. Samme udvikling kan spores i de øvrige europæiske stater.

Den muslimske indvandring til Danmark har ført til en dobbelt diskussion. På den ene side har den muslimske minoritets bosættelse udløst en diskussion hos majoritetsbefolkningen om „det danske“. Den diskussion er helt naturlig - det er også i 1980'erne og 1990'erne i mødet med andre, at vi som traditionelle danskere får mulighed for at afdække og synliggøre, hvad der er vores kulturelle karakteristika. Det er et sundhedstegn. At debatten så kunne finde sted på en mere frugtbar måde end tilfældet undertiden har været, er en anden sag.

Men den muslimske indvandring har også af født stor og livlig debat blandt muslimer bosat i Danmark. Hvordan skal man forholde sig til den traditionelle, islamiske kultur, man har bragt med fra hjemlandet i et helt anderledes samfund? Skal traditionen fastholdes uanset det for-

hold, at man nu lever i et ikke-muslimsk dansk samfund, eller skal der udvikles nye traditioner, hvor dele af den traditionelle kulturs værdigrundlag fastholdes, men udøves og praktiseres på en anden måde?

Ser vi på den muslimske befolkning i Danmark under et, kan det se ud til, at flere og flere er blevet fortalere for det synspunkt, at der må finde en traditionsfornyelse sted. Det synspunkt fastholdes af flere af de imamer, der er virksomme som religiøse vejledere for muslimerne i Danmark, og meget synes at antyde, at også de muslimske forældre i stigende omfang er blevet opmærksomme på nødvendigheden af en sådan traditionsfornyelse.

Den samme traditionsfornyelse må forlanges af det omgivende danske samfund. Virkeligheden i Danmark i midten af 1990'erne er flerkulturel - og det betyder, at også majoritetsbefolkningen må indstille sig på, at gamle traditioner må ændres i takt med at virkeligheden ændres. Kun derved opretholdes Danmark som et dynamisk samfund baseret på gensidig tolerance.